

Biosca i Bas, Antoni (ed.), *La Descendentia regum Sicilie de Pau Rossell*, València, Universitat de València / Universitat d'Alacant, Col. «Fonts històriques valencianes», núm. 73, 2019, 159 p. ISBN 978-84-9134-424-7.

L'obra que ens ocupa ha tret a la llum un text cronístic inèdit del segle xv, obra d'un notari valencià, testimoni presencial de les campanyes napolitanes d'Alfons el Magnànim, que, malgrat ser conegut pels repertoris i haver estat matèria de diversos estudis, romanía sense publicar. La crònica és breu i d'originalitat limitada, i entra més bé en el capítol de les genealogies.

L'editor, Antoni Biosca i Bas, és professor de Filologia Clàssica de la Universitat d'Alacant. La importància de dur l'obra a la impremta és subratllada pel mateix curador literari, que declara haver establert el text «de la manera més correcta possible des del punt de vista filològic». L'obra forma part, com indica, del projecte de la Universitat d'Alacant *Corpus documentale latinum Valencie*. Anuncia la seua intenció de donar inici a un projecte més ambiciós, un corpus de textos en llatí medieval, «l'edició i la publicació de la literatura llatina inèdita de la Corona d'Aragó».

L'autor de la *Descendentia dominorum regum Sicilie*, o *Llibre de les successions del reialme de Nàpols*, és Pau Rossell, notari de València —d'origen barcelonés, segons precisa Cruselles—, adscrit al cercle del prominent conseller del rei i batle general Joan Mercader, i que es documenta actiu en els anys 1432-1449.¹ En va enllestir la composició l'any 1438, quan rebia 550 sous de la tresoreria reial, en concepte d'emoluments «per diverses treballs per aquell sostenguts en cerquar e traure diverses actes, testaments e altres scriptures fahents per la successió del realme de Nàpols, e per ordenar de aquells

1. José M. Cruselles Gómez, *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle xv*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, p. 293. Del protocol de Rossell es conserven quatre registres, que corresponen als anys 1435, 1445, 1446 i 1449 (cf. F. Andrés Robres *et alii*, *Inventario de fondos notariales del Real Colegio Seminario de Corpus Christi de Valencia*, València, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Col. «Arxius Valencians», núm. 12, 1990, p. 232).

dits actes, testaments e altres scriptures dos llibres».² Mòdica retribució per compondre aquesta apologia en forma d'al·legat justificatiu d'una pretensió no tan sòlidament fonamentada, l'ambició del rei Alfons, en campanya permanent d'ençà de quinze anys, de seure al tron del regne napolità.

L'obra se'ns ha transmés en cinc manuscrits. El *codex optimus*, que és el seguit per l'editor, més antic i digne de fe, però no lliure d'errors i omissions, segons indica, és el V, ms. 394 (*olim* 806) de la Biblioteca Universitària de València, còdex en pergamí originari de la Biblioteca Reial de Nàpols i pertanyent després a la del monestir de Sant Miquel dels Reis, fins a la desamortització, copiat per a ús del monarca a València, per encàrrec del batle general Joan Mercader, de mà de l'escrivent Daniel Baró, i il·luminat per Leonard Crepí.³ Els altres mss. col·lacionats són en paper, dits impròpiament «còdexs de paper» per l'editor; són: el P, ms. 106 de l'abadia de Poblet (segle XVI); el B, de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, ms. Barberini lat. 2434, del s. XVII; el N, de Nàpols, de la Societá Napoletana di Storia Patria, ms. xxiv C15, dels ss. XVII-XVIII; i el S, de la Biblioteca Comunale de Palerm, ms. QqD79, del s. XVIII. Segons l'*stemma* elaborat per l'editor, els mss. corresponen a tres branques diverses, representades pel V, el P i el bloc B/N/S, respectivament.

Ha d'advertir-se que, així com el ms. V consigna el nom de l'autor: «*minimus notariorum egregie ciuitatis Valentie, Pallus [sic] Rosselli*», els altres van a nom d'un estrany *Petrus Trossillo de Valentia*, anomalia que a criteri de l'editor «cal prendre amb una certa prudència». Sembla ser realment una corrupció onomàstica per atracció del nom del noble llinatge aragonés Atrosillo, sense cap vincle amb aquest assumpte.

El reialme napolità era governat per la dinastia angevina des dels temps de Carles —fill de Lluís VIII de França—, comte d'Anjou i comte consort de Provença (1266), el sanguinari usurpador del tron sicilià mercès a la investidura feudal que li havia estat conferida pel papa Urbà IV (1261-1264), d'origen xampanyés. Alfons V, rei d'Aragó i de Sicília, tingué des del principi del seu regnat (1416-1458) la pretensió indissimulada de conquerir el territori de Nàpols i reunificar amb això l'antic regne de Sicília dels Hauteville normands i dels Hohenstaufen alemanys, *ultra Farum* i *citra Farum*, amb l'obtenció, primer, d'un enganyós pacte d'afillament de part de la reina Joana II d'Anjou, ben prompte revocat de forma violenta per la sobirana, i finalment la conquesta militar de la ciutat de la Campània (1442) i del seu regne. A tal fi, va fer

2. Enrico Pispisa, «La 'Descendentia dominorum regum Sicilie' di Paolo Rosselli», *Studi Medievali* 3/17, 2 (1976), 883-862, p. 836-837, nota 15. Pren la citació d'A. Giménez Soler, *Itinerario del Rey Don Alfonso de Aragón y de Nápoles*, Zaragoza, Imp. Mariano Escar, 1909, p. 157-158.

3. A. Serra Desfilis, «Descendentia regum Siciliae», en Eduard Mira i Arturo Zaragoza (coord.), *Una arquitectura gòtica mediterrànea*, 2 vol., València, Generalitat Valenciana, 2003, II, 185-188, p. 186.

ús generós del mecenatge sobre poetes, humanistes i historiadors, que exaltaren la seua figura fins a extrems mai no coneguts: *magnificus, triumphator, pacificus, magnanimus...* En aquest àmbit cal inserir la *Descendentia* de Pau Rossell ara publicada, obra dirigida expressament a justificar els drets d'Alfons a la corona de Nàpols, quan encara no havien triomfat les expectatives del Magnànim, que s'assolirien quatre anys més tard (1442) amb la caiguda de la ciutat partenopea a l'assalt.

Com recorda Antoni Biosca, fou també un gran humanista, el napolità Lorenzo Valla —així mateix al servei del rei d'Aragó— qui compongué en favor dels interessos del monarca la seua impugnació de la donació de Constantí, *De falso credita et ementita donacione Constantini declamatio* (1440), un atac a la jurisdicció temporal del pontificat romà, cosa que dona peu al mateix Biosca a afirmar: «Aquest discurs vindria a representar, dins de la història de la cultura, la superació de la foscor medieval per part de l'humanisme del Renaixement». Tal juí s'ha de matisar, puix que, a banda la valoració interessada dels humanistes sobre les preteses tenebres medievals, un lloc comú desacreditat, és cert que l'emperador alemany Otó III (983-1002), a l'alta edat mitjana, ja impugnà com a falsa la donació, que va declarar nul·la (i revalidà per autoritat pròpia), fet que limita la novetat de la crítica de Valla. Així mateix, l'adversari d'Alfons, Renat I d'Anjou, hereu de Joana II (1435), investit amb la corona de Nàpols pel papa Eugeni IV, promogué la redacció d'un al·legat en favor de la seua legitimitat, *Consilium in materia regni Siciliae, auctore Petro Ursuleo, qui octodecim conclusionibus ius Renati, Ierusalem et Siciliae regis, in praedictum regnum asserit tam in proprietate quam in possessione*. Renat seria expel·lit finalment del regne *citra Farum* amb la victòria final del rei d'Aragó el 1442.

Rossell defensa el millor dret d'Alfons a partir de la seua condició de descendent de Constança Staufen, reina d'Aragó pel seu matrimoni amb Pere el Gran (1276-1285). Constança era filla del rei Manfred de Sicília i neta de l'emperador Frederic II, que ocupà el tron sicilià per herència de sa mare Constança d'Hauteville, de la dinastia normanda, muller del també emperador Enric VI de Suàbia. Tanmateix, Manfred, fill bastard de Frederic II, ocupava sense dret la corona, que pertanyia al seu nebot Conrad [II] Staufen, conegut per Conradí, net d'aquest monarca per línia directa i legítima com a fill de l'emperador Conrad IV. Rossell afecta ignorar la il·legitimitat de Manfred,⁴ i defensa la igualtat de drets entre Constança i el seu cosí Conradí, per a arribar a la conclusió que, després de la iniqua execució del jove príncep suabi ordenada per Carles d'Anjou (29 d'octubre de 1268), Constança romangué hereua única

4. Frederic II «procreavit ex altera tamen matre legitima, eius uxore, post mortem dicte Isabelis, alium filium, cuius nomen fuit Manfredus» (p. 56, lín. 21-22). La mare de Manfred era Bianca Lancia.

de la corona siciliana, i consegüentment, els seus drets dinàstics passaven a Alfons el Magnànim, cinqué net, per línia femenina, de la reina.

Juntament amb aquesta ocultació de la bastardia de Manfred, l'obra conté un altre error gros, quan sosté que la reintegració a la Corona d'Aragó del regne insular de Sicília *ultra Farum* es va produir en el regnat de Pere el Cerimoniós (1336-1387), quan és cert que no ho fou fins al 1409, amb causa de la mort de Martí el Jove, rei pel seu matrimoni amb la difunta Maria de Sicília, que instituïa successor el seu pare Martí I l'Humà d'Aragó (1396-1410). El silenci entorn dels monarques sicilians Frederic III (IV) el Simple (1355-1377) i la seua filla Maria (1377-1402), muller de l'infant Martí d'Aragó, el Jove, rei consort, ha estat suara explicat per Pietro Colletta com una maniobra conscient a fi de deslegitimar el mencionat Frederic —per haver renunciat al títol de rei de Sicília i haver-se reconegut vassall de Joana I de Nàpols i del papa Gregori XI—, i alhora amb la intenció de fer valdre els drets del rei Pere el Cerimoniós, la seua muller Elionor de Sicília i els seus descendents, que Rossell introdueix sense justificar-ho com a hereus naturals.⁵ A més d'això, el cronista no pren en consideració la renúncia de Jaume II, i després del seu germà Frederic III de Sicília, a la sobirania de l'illa —i *a fortiori* al regne originari sicilià, amb el territori peninsular— a tenor dels tractats d'Anagni (1295) i de Caltabellotta (1302), signat el primer amb el papa Bonifaci VIII, Carles II de Nàpols i França, i el segon (més nominal que efectiu) entre Frederic i el rei napolità,⁶ extrem no recollit per l'editor de l'obra que ressenyem.

Després de l'estudi preliminar (p. 7-31), el text de la crònica comença amb la genealogia dels reis de Sicília, que es complementa amb l'exposició detallada de tres testaments, escollits per la seua importància determinant en la transmissió de la corona sícula a Alfons V que defensa l'autor: els de Frederic II Staufen (1250), de Pere III d'Aragó, dit el Gran (1282), i de Frederic III de Sicília (1334). A la fi del tractat, *Conclusio libelli*, Pau Rossell apostrofa l'Església de Roma —era, com recordarem, senyora feudal del regne de Sicília i Nàpols, des de l'entronització de la dinastia normanda al segle XI—, tot instant-la emfàticament al reconeixement dels drets dinàstics proclamats en favor del rei Alfons: «Itaque sentiat mater alma Ecclesia... Itaque confirmet ut definitio iustitie in ea verificetur...» (p. 146, l. 3-4).

En els aspectes formals, l'edició segueix la divisió de capítols del ms. de València, i també la divisió en paràgrafs pròpia de la mateixa còpia, en termes generals. La sepa-

5. P. Colletta, *Cronache e documenti apocrifi nel Quattrocento. Pau rossell e i falsi privilegi messinesi*, en Andrea Rabbito (ed.), *La cultura del falso. Inganni, Il-lusioni e fake news*, Milano, Meltemi ed., 2020, pp. 357-374.

6. Cf. J. Ernest Martínez Ferrando, *Jaume II o el seny català. Alfons el Benigne*, 2^a ed., Barcelona, Aedos, 1962, capítols IX i XI.

ració de paraules i l'ús de majúscules responen al criteri de l'editor. En aquest camp, trobem desaconsellables algunes de les normes d'edició utilitzades: la normalització de la *h* (*nunch*), de la *th* (*Cathalonia*), la *y* inicial (*ymo*), la *q* (*sequtus*), la *g* (*longuo*), les geminacions (*magnifficus*) i les simplificacions (*comunis*); igualment, la normalització dels noms propis dins del text (*Barchinona* substituït per *Barcinona*, *Ytalia* per *Italia*, *Cathania* per *Catania*, *Impurie* per *Empurie*, *Karolus* per *Carolus*, *Corradinus* per *Conradinus*, *Ferrandus* per *Ferdinandus*, *Alionor* per *Elionor*...). Creiem que són criteris propis d'una edició modernitzada, no, però, d'una edició crítica, que suposa l'obtenció d'un text depurat, amb el manteniment dels trets genuïns de l'època, de les grafies medievals, que donen la forma específica del llatí del segle xv: els mil cinc-cents anys transcorreguts des dels temps clàssics fins al segle xv han deixat la seua marca tant en els canvis ortogràfics com en el lèxic, en la modalitat que en diem llatí medieval, i, doncs, hom no pot llevar-li els caràcters que el singularitzen.

La transcripció del text llatí és acurada. S'hi ha advertit per excepció alguna errada: *sinenda* (p. 82, l. 11), en lloc de *smenda*, forma medieval del verb *emendare*, com prova la lliçó *emenda* del ms. de Poblet; o *instiuimus* i *substiuimus* (p. 80, l. 5 i 12), per *instituimus* i *substituimus*, respectivament. Igualment s'esdevé en uns pocs noms propis: *Petri Marti* (pp. 90, l. 17, i 104, l. 4), per *Petri Marci* (= Pere March, notari de Barcelona, cap del llinatge March); *Sterrench de Luna* (p. 94, l. 4) per *Ferrench de Luna*; *Montisalbi* (p. 94, l. 4 i 6), nom llatí de la vila de Montblanc (Conca de Barberà), per *Montisalbani* (= Montalbán, en Aragó), confusió que es repeteix més endavant.

Per contra, la puntuació acusa sovint errors, al nostre criteri, que s'estenen a la traducció catalana de l'original. En donarem exemples:

Encara que l'editor declara mantenir la disposició en paràgrafs del ms. V, no hi pertoca, en la nostra opinió, partir amb punt i a part l'última frase, iniciada per *scilicet* (traduït per *en definitiva*, en lloc de l'usual *és a dir*), on Rossell assenyala la descendència procreada en cada generació. En bona pràctica sintàctica, hi correspon puntuació suau: en lloc de «... superuixerunt tres filii masculi in preinserto testamento nominati. // Scilicet: Conradus, Henricus et Manfredus» (p. 68, l. 25-27), convindria escriure: «... nominati, scilicet, Conradus, Henricus et Manfredus».

«Ex alia uero muliere... filium aliud adulteravit et suscepit, cuius nomen fuit Tancredus. Quibus duobus filiis...» (p. 50, l. 6). És acceptat que l'oració de relatiu exigeix coma, no puntuació forta: «... Tancredus, quibus duobus filiis...».

«Fredericus... successit in dicto regno Sicilie... ex titulo... matris sue. Virtute cuius paterne successionis...» (p. 54, l. 21-25). Cas semblant de l'anterior: «... matris sue, virtute cuius paterne successionis...».

«Nos, igitur, Fredericus secundus... regnis nostris. Duximus disponendum...» (p. 58, l. 17-22). Li escau millor una pausa suau: «Nos, Fredericus... nostris, duximus disponendum...».

«Presens autem testamentum... et signo sancte crucis, proprie manus nostre sigillo nostro et predictorum subscriptionibus iussimus comuniri» (p. 68, l. 6-7). *Proprie manus* és genitiu dependent del substantiu *signo*, de manera que la puntuació hauria de ser: «et signo sancte crucis proprie manus nostre, sigillo nostro et predictorum...».

Finalment, ens hem d'estendre en la traducció al català, potser no indispensable, atés el caràcter especialitzat del text. En la versió de certes locucions i expressions característiques del llatí de l'època, com també en la comprensió del lèxic particular, molt sovint l'editor no aconsegueix reeixir, i això, al nostre parer, a causa d'abordar l'estudi d'un text medieval amb les armes de la filologia clàssica, que no s'ajusten del tot a tal propòsit. No descobrim res si fem palés que la cultura de l'edat mitjana, producte de la fusió de romanisme, cristianisme i germanisme, respon a una època ben diferenciada, amb un esperit propi, i demana tractament peculiar. Convé advertir, doncs, que una diversitat d'expressions medievals característiques o formulismes no han estat compresos degudament (les deficiències són molt visibles en la traducció dels testaments, carregats de convencionalismes notariais), i el mateix s'esdevé amb certs termes del lèxic de l'època, tal com s'observa en casos com els següents:

(a) «... ad postulationem circumspecti uiri et discretionis strenue, Berengarii Mercaderii militis» (p. 40, l. 11-12), que l'editor tradueix «... per a la postulació de l'home circumspecte i de discret valor, el noble Berenguer Mercader...». Versió correcta: «a prec del circumspecte baró i de discreció extremada Berenguer Mercader, cavaller...».

(b) «... habeat ducatus Austrie et Stirie, quos a predicto Conrado teneat et recognoscat...» (p. 62, l. 6-7), traduït «... tinga el ducat d'Àustria i el de Stíria, els quals, per part de l'esmentat Conrad, que les accepte i reconega...». La versió correcta: «... posseea els ducats d'Àustria i d'Estíria, que tinga (en feu) i reconega tenir per l'esmentat Conrad...».

(c) «... dimittimus uncias auri quingentas... in reparatione ipsius ecclesie erogandas» (p. 66, l. 12-15), traduït «... donem cinc-centes onces d'or... en compensació pels prec d'aquesta església». Versió correcta: «... donem cinc-centes unces d'or... per a despendre en la restauració de la dita església».

(d) «... in Domino spirauit et Altissimo tradidit spiritum in loco ubi condidit... testamentum...» (p. 68, l. 12-13), traduït «... l'Altíssim se l'emportà del lloc on s'havia

validat el testament». Versió correcta: «... va lliurar l'esperit a l'Altíssim al mateix lloc on s'havia atorgat el testament».

(e) «... tenet et possidet cum omnibus dignitatibus... et pertinentiis eorundem et eisdem spectantibus quoquomodo» (p. 120, l. 6-8), traduït «... els posseeix amb totes les dignitats, honors, jurisdiccions... i s'hi preveuen en tot cas les propietats i pertinences seues». Versió correcta: «... els posseeix amb totes les dignitats... i pertinences que corresponguen a aquells i a ell en qualsevol manera».

En matèria de lèxic, indiquem igualment alguns exemples, com ara el de la ciutat de Monte Sant'Angelo «cum toto honore suo» (p. 60, l. 24), traduït «amb tot el seu honor». És un terme medieval, que designa territori de jurisdicció dominical o baronia, de gènere femení,⁷ raó per la qual calia traduir «amb tota la seua honor».

(a) «... Riccardi de Monte Nigro, magne nostre curie magistri iustitiarum» (p. 66, l. 20), traduït «magistrat judicial». Es tracta del *mestre justicier* (cf. *GEC*), un dels oficials de major rang del regne de Sicília.

(b) «... teneatur dare (l'abat de Santes Creus als monjos)... quinquaginta solidos pro pietantia...» (p. 82, l. 7), traduït «haja de donar... cinquanta sous... per compensació...». La *pietança* era un àpat o dinar extraordinari oferit a un convent en les celebracions anuals dels gremis i en altres ocasions.

En breu, alguns mots interpretats erròniament són: *codicillum*, per *document* (= codicil, addició o correcció parcial a un testament); *spectabilem*, traduït *destacable* (= respectable, egregi, un tractament donat a infants i ducs o membres de la gran noblesa); *maritagium*, traduït per *matrimoni* (= *maridatge*, impost o servei al monarca destinat a subvenir als dispendis de les bodes reials); *merum et mixtum imperium*, interpretat com *poder total o parcial* (= mer i mixt imperi, és a dir, l'alta jurisdicció senyorial). El personal *nos* posat en boca del rei, que es tradueix sempre per *nosaltres*, cal traduir-lo per *Nós*, el plural majestàtic del protocol imperial o reial, i també pontifici o episcopal. Alguns noms propis pateixen d'identificacions poc exactes, com ara *Gilbertus de Crudillis* per *Gilbert de Crudells* (= Cruïlles, que, en canvi, figura correctament a l'índex onomàstic), o *Rodericus Eximini de Luna* per *Roderic Eximén de Luna* (= Rodrigo o Roderic Eximénez de Luna).

7. A la p. 81, nota 50, es defineix el mot, ara en femení, incompletament: «Per les honors cal entendre els beneficis obtinguts de l'establiment de terres als llauradors».

Les presents anotacions, potser prolixes, han volgut posar l'accent en una qüestió d'interés general, per tal de fixar l'atenció en una mancança que ens sembla inajornable: la disponibilitat d'unes normes d'edició consolidades i comunes a filòlegs i historiadors medievalistes—dues disciplines humanístiques vinculades naturalment, però separades amb poc d'encert pels plans d'estudis universitaris en vigor—, ponderades i acordades entre ambdues parts, i que prevegen els trets propis dels textos de la cultura medieval en els seus diferents vessants, religiosos o bé litúrgics, literaris, cronístics, diplomàtics o documentals.

I, pel que fa a l'edició de la *Descendentia dominorum regum Sicilie* que ara ens ocupa, bo i valorant, sense perjudici de les observacions acabades d'exposar, l'esforç meritori que hi ha vessat l'editor, el filòleg Antoni Biosca, i la seua decidida vocació per l'estudi dels textos llatins de la nostra edat mitjana, reiterem la necessitat de l'especialització metodològica en els períodes o àrees preestablerts. La col·laboració i preparació interdisciplinàries s'hi revelen com una necessitat manifesta, com a via per a obtenir unes edicions crítiques sòlides, dotades de les qualitats requerides, de les fonts històriques i literàries medievals.

MATEU RODRIGO LIZONDO
Universitat de València
mateu.rodrigo@uv.es
ORCID 0000-0002-3985-9563